

УДК 94 (477) :930.1

**ПРОБЛЕМА “ФРАНКО – ГРУШЕВСЬКИЙ”
В ІСТОРІОГРАФІЧНОМУ ДИСКУРСІ****Василь ПЕДИЧ**

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
кафедра історії та політології, e-mail: admin@nuing.edu.ua
вул. Карпатська 15, 76000, Івано-Франківськ, Україна*

Віталій ТЕЛЬВАК

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
кафедра давньої історії України та спеціальних історичних дисциплін,
вул. Івана Франка 24, 82100, Дрогобич, Львівська область, Україна*

Стаття присвячена історіографічному аналізу проблеми “Франко та Грушевський”. Виявлено різні підходи до вивчення цієї проблеми, проаналізовано основні періоди її дослідження. Зазначено джерельну базу вивчення взаємин двох учених, коротко окреслено їхню наукову співпрацю в рамках НТШ від часу приїзду М. Грушевського у Львів 1894 р. до смерті Каменяра 1916 р. Звернено увагу на складну еволюцію їхніх взаємин від дружніх до конфліктних, що було зумовлено як прогресуючою хворобою та різким погіршенням фізичного і психічного здоров'я І. Франка, так і складним авторитарним характером М. Грушевського.

У статті простежено в хронологічному порядку історіографічний доробок дослідження проблеми взаємин І. Франка та М. Грушевського. Зауважено, що в радянському франкознавстві з кінця 1920-х до початку 1930-х рр. сформувалася теза про антагоністичність ідейних позицій двох учених. З І. Франка цілеспрямовано виробляли образ письменника революціонера-демократа, натомість М. Грушевського було проголошено головною постаттю “буржуазних націоналістів”. Після смерті історика в 1934 р. ця тенденція ще більш загострилася й отримала своє логічне продовження в післявоєнні часи.

В дослідженні відзначено вивчення спадщини І. Франка та М. Грушевського з позицій національної парадигми діаспорними науковими центрами. Значна увага приділялася ними взаєминам цих двох діячів, що було зумовлено як необхідністю дати відповідь на тотальне фальшування їх стосунків у працях радянських авторів, так і появою спогадів доньки І. Франка – Анни Франко-Клячко, опублікованими 1956 р. в м. Торонто, в яких ці стосунки показано вкрай конфліктними та антагоністичними. Серед діаспорних досліджень особливу увагу заакцентовано на працях В. Дорошенка, Л. Винара, О. Домбровського, в яких на солідній джерельній базі спростовувалась фактологічна помилковість більшості тез прихильників конфліктного трактування взаємин І. Франка та М. Грушевського.

Наголошено, що новий, сучасний етап вітчизняної історіографії проблеми цих взаємин позначився радикальною ревізією основних тез радянського франкознавства взагалі і зокрема перегляду установлених стереотипних, негативних оцінок І. Франка та його сучасників М. Драгоманова, Лесі Українки, М. Грушевського.

У статті зроблено висновок про необхідність комплексного вивчення взаємин двох видатних учених з позицій сучасних методологічних постанов, враховуючи розширену джерельну базу та наявну історіографічну традицію.

Ключові слова: Михайло Грушевський, Іван Франко, історіографія, творчі стосунки, відносини, конфлікт, вивчення Франка.

В українській інтелектуальній історії накопичилася значна кількість тем, інтерпретація яких здебільшого залежить від світоглядних уподобань дослідника, а не від його поінформованості про наявні джерела чи ознайомленості із контекстом ситуації. До таких тем передусім належать міжособистісні стосунки видатних представників нашої історії другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст., значно ускладнені, попри особливості власного характеру, також неприхильними обставинами суспільно-політичного життя та вузькістю, через організаційну слабкість українського національного руху, поля для якомога повнішої реалізації власних ідей. Все це робило достатньо непрості відносини, характерні для будь-якого творчого середовища,

ще більш напруженими, а подекуди й гостро-конфліктними. Дослідники цих взаємовідносин, попри бажання залишатися незаангажованими, на практиці мимоволі змушені були дивитись на хід подій очима одного зі своїх героїв, адже залишена й доступна джерельна база не завжди вповні репрезентативна. Чи не найбільш типовим прикладом таких тем, на нашу думку, є відносини найпомітніших українських інтелектуалів зламу ХІХ–ХХ ст. Івана Франка та Михайла Грушевського. Тональність, у якій переповідалися їхні стосунки, особливості авторського підходу до структурування наявних джерел, слугували своєрідним ключем для пізнання світогляду самого дослідника та розуміння його ідейних настанов.

Загалом джерельна база вивчення взаємин двох учених є добре знана та навряд чи поповниться чимось новим і суттєвим. Перша згадка про М. Грушевського у спадщині І. Франка – це його фраза у листі до М. Драгоманова: “Про Грушевського я не знаю багато. Він дебютував у нашій літературі декількома новелами під підписом Михайло Заволока і навіть написав був роман “Свої й чужі” – річ зовсім слабу. Щодо політичних поглядів він, здається барвінщанин...”¹. М. Грушевський, натомість, своє перше ставлення про Каменяра формує на підставі неприхильного відгуку про нього О. Барвінського. Незважаючи на отримані застереження, М. Грушевський, одразу після переїзду до Львова, знайомиться з І. Франком і його планами щодо видань НТШ, сприяє йому в обранні до складу Товариства та залучає до широкого кола найрізноманітніших організаційних і видавничих справ. Відтоді й до перенесення “Літературно-наукового вісника” до Києва їхні стосунки є товариськими, хоча, як зазначає більшість дослідників, не переростають у дружні. Розлоге листування того часу дозволяє пересвідчитись у глибокій взаємоповазі та подібності позицій як у наукових, так і в громадсько-політичних справах. Першими тріщинами, що надалі поглибили взаємне непорозуміння, було перенесення “Вісника” до Києва, котре позбавило І. Франка довголітнього сталого заробітку, та неприхильна позиція М. Грушевського, зайнята стосовно праці Каменяра з історії української літератури. Ще більше погіршили стосунки фінансові претензії письменника до М. Грушевського як голови Товариства, за несплачену виконану роботу для його видань. Не зважаючи на такі обставини, І. Франко підтримував голову НТШ у тих численних конфліктах, що виникали всередині організації, а його критичний огляд історичних праць М. Грушевського залишається взірцем наукової коректності. На схилі віку, виснажений хворобою та зломлений сімейними негараздами, І. Франко в листі до В. Дорошенка пише про “фальшиві” наукові конструкції свого довголітнього колеги, що різко дисонує зі схвальними оцінками, викладеними в “Причинках до Історії України-Руси”. Після смерті Каменяра, М. Грушевський одним із перших відгукнувся розлогим некрологом, де надзвичайно високо було оцінено внесок письменника до скарбниці національної культури. Також М. Грушевський був одним з організаторів відзначення 10-ї річниці смерті Каменяра. Спеціальне франкознавче число “України” відкривалося статтею історика “Апостолові праці”, в якій зустрічаємо як особисті теплі спогади про письменника, так і надзвичайно проникливий та доброзичливий погляд на його життя і творчість. Крім названих джерел, маємо також розлогу й численну літературу мемуарного характеру, де відображено оригінальне бачення сучасниками взаємин І. Франка та М. Грушевського.

Про стосунки І. Франка та М. Грушевського почали писати одразу після смерті Каменяра у перших, присвячених йому працях. Це й зрозуміло, адже один із найбільш плідних у науковому плані періодів життя письменника був пов’язаний з активною діяльністю М. Грушевського у Галичині. Перші дослідники творчості І. Франка, що були особистими свідками обставин його життя, характеризували взаємини двох діячів однозначно позитивно – лише у руслі товариськості та співпраці. Вони відзначали залучення М. Грушевським І. Франка до роботи в НТШ, писали про тісну співпрацю двох учених у напрямі перетворення Товариства на осередок наукового українознавства, наголошували на подібності громадсько-політичних ідеалів тощо². Події Першої світової війни та Визвольних змагань зробили практично неможливою

¹ “Лист І. Франка до М. П. Драгоманова”, у *Франко І. Зібрання творів у п’ятдесяти томах, т. 49. Листи (1886–1894)*, (Київ: Наукова думка, 1986), 508.

² Михайло Лозинський, *Іван Франко*. (Відень: Накладом Союзу Визволення України, 1917), 23, 30; Володимир Дорошенко, *Іван Франко*. (Львів: Накладом Видавництва “Громада”, 1924), 28.

постійну дослідницьку діяльність, тож перші ґрунтовні франкознавчі студії почали з'являтися лише в другій половині 1920-х рр.

Перший солідний поштовх для розвитку франкознавства дало широке відзначення в УРСР і на західноукраїнських землях 10-ліття з дня смерті та 70-ліття від дня народження І. Франка. Ювілейні заходи були позначені численними франкознавчими академіями та появою значної кількості літератури, в якій чи не вперше докладно та ґрунтовно досліджувались різноманітні аспекти життя і творчості Каменяра. В УРСР у межах ювілейних урочистостей відбулися численні святкові заходи, редакції багатьох наукових часописів (наприклад, “Життя та революція”) відвели спеціальні числа для франкознавчої тематики³. У ВУАН організацією урочистої академії на пошану І. Франка займався голова історичних установ М. Грушевський. Тогочасне активне листування вченого з багатьма дослідниками-франкознавцями свідчить про визнання провідної ролі Каменяра у вітчизняній інтелектуальній традиції та бажання історика надати ювілесві загальноукраїнського звучання, залучити до співпраці й західноукраїнських учених⁴. Також з ініціативи академіка окреме число журналу “Україна” за 1926 р. було присвячене франкознавчій тематиці. У більшості ювілейних публікацій, що зосереджувались на науково-організаційній та громадсько-політичній діяльності І. Франка наприкінці XIX – на початку XX ст., містились згадки про тісну співпрацю двох учених, хоча, з причин незначної часової перспективи, були відсутні якісь докладніші оцінки цієї співпраці⁵. Посилена франкознавча рефлексія спричинила появу багатої мемуарної літератури, що розкривала обставини діяльності І. Франка крізь призму життєвого досвіду того чи іншого близького до письменника сучасника. Для нас важливою стала поява знаної статті М. Грушевського у ювілейному номері “України”, присвячена провідним ідеям творчості Каменяра та сповнена живих і теплих рефлексій про нього⁶. Праця видатного історика, що багато в чому заклала традиції інтерпретації спадщини Каменяра, у подальшому стала одним із важливих джерел для вивчення стосунків двох учених.

З кінця 1920-х – початку 1930-х рр., коли було розгорнуто боротьбу проти М. Грушевського та його школи, в радянському франкознавстві поступово формується теза про антагоністичність ідейних позицій двох учених, що нібито наклало відбиток і на їх особистісні стосунки – з І. Франка цілеспрямовано формувався образ письменника революційно-демократичного напрямку, натомість історика було проголошено головною постаттю “буржуазних націоналістів”. Та оскільки необхідних джерел для підтвердження такого уявного антагонізму не вистачало, з франкознавчих праць того часу ім'я М. Грушевського поступово зникає. Після смерті історика в 1934 р. ці тенденції до протиставлення світоглядних позицій І. Франка та М. Грушевського ще більше загострилися та отримали своє логічне продовження у повоєнні часи.

Вивчення спадщини І. Франка та М. Грушевського з позицій національної парадигми нетривалий час здійснювалося зусиллями західноукраїнських учених, а згодом перемістилось в діаспорні наукові центри, де у повоєнні роки взаємини двох видатних діячів розглядались як дослідниками-франкознавцями, так і спеціалістами новозаснованої силами співробітників Українського Історичного Товариства та журналу “Український Історик” міждисциплінарної галузі грушевськознавства. Особливої інтенсивності ці дослідження набували в ювілейні роки, які, як відомо, збігались у М. Грушевського та І. Франка. Надзвичайно плідним на різного роду ювілейні заходи став 1956 р., коли широко відзначалося 100-ліття від дня народження Каменяра, і 1966 р. – позначений численними науковими імпрезами з нагоди століття М. Грушевського. На думку більшості дослідників, ці ювілейні дати надали унікальний привід для того, щоб надихнути новими ідеями глибокий і безпристрасний аналіз проблеми “Франко та Грушевсь-

³ Ф. Б., “Ушанування пам'яті Ів. Франка: 3 нагоди 10-річ. з дня смерті (1916–1926)”, *Життя й революція*, no. 6 (1926): 94–95.

⁴ “Листи М. Грушевського до М. Возняка”, у *Великий Українець. Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського*. (Київ: Веселка, 1992), 298–312.

⁵ Михайло Возняк, “Іван Франко в добі радикалізму”, *Україна*, no. 6 (1926): 113–163.

⁶ Михайло Грушевський, “Апостоли праці”, *Україна*, no. 6 (1926): 3–20.

кий⁷. Тому на численних франкознавчих і грушевськознавчих форумах, що організовували українські наукові інституції за кордоном, нерідким було спеціальне обговорення взаємин І. Франка та М. Грушевського. Така увага була зумовлена передовсім необхідністю дати відповідь на тотальне фальшування взаємин двох видатних діячів в СРСР. Більшість дослідників зосереджувалась на загальному аналізі взаємин учених, намагаючись здійснювати це в широкому контексті суспільно-політичної та культурної ситуації кінця XIX – початку XX ст.⁸. Щоправда, нерідкими були публікації популярного характеру, де взаємини І. Франка та М. Грушевського подавались безконфліктно та некритично, без серйозного вивчення суті проблеми та обставин її генези⁹.

Особливо плідно серед діаспорних дослідників над вивченням взаємин І. Франка і М. Грушевського працював В. Дорошенко. Його студії над цією проблемою, надзвичайно коректні в науковому та методологічному плані й оперті на солідній джерельній базі, збагачувалися цінними особистими враженнями людини, що була безпосередньо знайома з цими найвидатнішими діячами та мала можливість спостерігати за розвитком їхніх відносин. В. Дорошенко наголошував, що взаємини І. Франка та М. Грушевського пройшли складну еволюцію від звичайного знайомства в 1894 р. до тісних дружніх взаємин, що склалися наприкінці XIX ст. Учений пише про їхню спільну працю в наукових та громадських інституціях, редакціях багатьох часописів, суспільно-політичних організаціях¹⁰. Саме така співпраця, посилена взаємоповагою та відвертістю, на переконання дослідника, дозволила досить швидко перетворити львівський осередок на центр українського інтелектуального життя. Аналізуючи критичні відгуки І. Франка на праці М. Грушевського, дослідник показував, що вони, по суті, торкалися лише окремих дискусійних моментів, пов'язаних із тим чи іншим розумінням подій давньоруської історії, або ж правильності перекладу текстів іншомовних джерел. Все це не заважало І. Франку визнавати фундаментальність історичних студій М. Грушевського, їх важливість для пробудження національної свідомості українців. Також, наголошував В. Дорошенко, видатний письменник визнавав слушність основних положень історичної концепції М. Грушевського, більше того – поклав її в основу своїх історико-літературних праць. “Тим часом у Франка не було розходжень із Грушевським на цьому кардинальному пункті (визнання історичної схеми. – *Авт.*), – зауважував дослідник, – лише у другорядних чи й третьорядних питаннях, як от – норманська теорія, яку відкидав Грушевський, а обстоював Франко, або таке чи інше розуміння скитської чи хозарської доби, старої колонізації, молдавської політики Хмельницького тощо. Але не згоджуючися в цих справах із Грушевським, Франко не заперечував велетенських заслуг історика”¹¹. Багато місця у своїх студіях, присвячених взаєминам двох видатних українців,

⁷ Ю. Б. [Юрій Бойко], “І. Франко і М. Грушевський”, *Наукові записки Українського вільного університету*, по. 8. Філоософічний факультет (1965–1966): 1–4.

⁸ Володимир Дорошенко, *Великий Каменяр (життя й заслуги Івана Франка). З нагоди 100-ліття народження й 40-ліття смерті*. (Вінніпег: Накладом Комітету українців Канади, 1956), 42–43; “П’ятдесятиліття Івана Франка. 1916–1966. Збірник матеріалів”, (Лондон: Франківський комітет у Великій Британії, 1966), 1–35; Лука Луців, “Іван Франко. Життя і творчість”, у *Календар-альманах на 1966 рік. У 110-річчя народження і 50-річчя смерті Івана Франка*. (Джерзі-Сіті, Нью-Йорк: Свобода), 24–25; Лука Луців, *Іван Франко. Життя і творчість*. (Нью-Йорк, Джерзі Сіті: Наукове Товариство ім. Шевченка і “Свобода”, 1966), 20–21; *Зарубіжне франкознавство: Бібліографічний покажчик*, упорядник М. Мороз, відп. ред. Ф. Погребенник. (Львів, 1997), 34–39; “Хроніка”, *Український історик*, по. 1–2 (1966): 130–135; Матвій Стахів, “Проблеми суспільно-політичного світогляду Івана Франка”, у *Записки НТШ. Т. CLXXXII. Іван Франко. Збірник доповідей для відзначення 110-річчя народин і 50-річчя смерті Івана Франка. Ч. 1*. (Нью-Йорк, Париж, Торонто, 1967), 83–102; Роман Чубатий, “Спогади про Івана Франка”, *Визвольний шлях*, по. 6 (1967): 711–720; Михайло Мухин, “Професор Михайло Грушевський”, *Визвольний шлях*, по. 3 (1968): 324–336.

⁹ Василь Сімович, *Його життя та діяльність*. (Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1966), 59, 68, 87.

¹⁰ Дорошенко, *Великий Каменяр (життя й заслуги Івана Франка). З нагоди 100-ліття народження й 40-ліття смерті*, 26, 42–43.

¹¹ Володимир Дорошенко, “Радянське франкознавство”, у *Збірник “Української літературної газети” – 1956*. (Мюнхен: Видання “Українського товариства закордонних студій”, 1957), 38.

В. Дорошенко присвятив критиці аргументів, які висували прихильники конфліктного зображення стосунків І. Франка та М. Грушевського. Особливо докладно він зупинявся на листі І. Франка до себе від 1915 р., зміст якого посилено цитували радянські франкознавці. Дослідник наголошував, що останні роки життя І. Франка, позначені прогресуючою хворобою та різким погіршенням фізичного й психічного здоров'я, були відзначені розривом стосунків із багатьма діячами тогочасного українства (наприклад, з С. Єфремовим, М. Мочульським і ін.), а не лише з М. Грушевським, на чому наголошували деякі франкознавці¹². Тому зміст різких зауважень Каменяра на адресу М. Грушевського, на його думку, слід сприймати саме в цьому контексті сумних обставин останнього періоду життя письменника та зіставляти зі значно переважаючими кількісно позитивними висловами попереднього часу.

Якщо дослідники-франкознавці зосереджувались на комплексному вивченні взаємин І. Франка та М. Грушевського, то грушевськознавців цікавили насамперед відомі критичні зауваження Каменяра на історичні праці львівського професора, викладені передусім у розлогіх "Причинках до історії України-Руси". Така увага до праці І. Франка була викликана кількома обставинами. Насамперед, це дослідження містило перше в українській історіографії докладне обговорення як змістовно-джерельної сторони праць М. Грушевського, так і їх теоретико-методологічного підґрунтя. Також, критикуючи деякі погляди видатного історика, Каменяр не обмежувався лише констатацією недоліків, а намагався викласти власне бачення досліджуваних проблем і шляхів їх вивчення. Врешті, розпочата І. Франком дискусія мала своїм наслідком не тільки поглиблення наукової рефлексії довкола праць самого М. Грушевського, а й дала імпульс широкому обговоренню ключових проблем української історіографії. Діаспорні історики не тільки виявляли слушність історичних поглядів І. Франка та М. Грушевського на окремі події української минувшини, але й, що значно важливіше, акцентували ті моменти їхньої інтелектуальної спадщини, що взаємодоповнюючись склали ідеологічні підстави нової України¹³.

Цілісний аналіз критичної аргументації І. Франка на історичні праці М. Грушевського дав у своїй розвідці Л. Винар. Формулюючи проблему дослідження, він зауважив, що "як не дивно, але значна частина праць Франка була своєрідною антитезою й науковою критикою історичних синтетичних студій проф. Грушевського"¹⁴. Дослідник докладно розглянув всі критичні зауваження письменника, а також його власні, відмінні від М. Грушевського, погляди на ті чи інші аспекти української минувшини. Порівнюючи наукові аргументи обох інтелектуалів із сучасним баченням відповідних проблем, Л. Винар дійшов висновку, що М. Грушевський, як професійний історик, все ж ближче знаходився до наукової істини, аніж І. Франко. Натомість останній, як видатний майстер слова та досвідчений перекладач, слушно критикував стилістику наукових праць М. Грушевського та деякі переклади історичних джерел, якими насичені перші томи "Історії України-Руси"¹⁵.

Досить подібно до оцінок Л. Винара, критичні зауваження І. Франка на праці М. Грушевського розглянув у низці публікацій О. Домбровський. Він зосередився на вивченні поглядів обох учених на ранню історію України в контексті історіографічної ситуації другої половини ХХ ст. Дослідник висунув цікаву тезу про те, що висловлені у "Причинках до історії України-Руси" зауваження І. Франка доцільніше розглядати не антагоністично – як контраргументи ідеям М. Грушевського, а компліментарно – як доповнення до праць останнього, альтернативний рівноцінний погляд, що розширює дослідницькі обрії української історіографії¹⁶.

¹² Володимир Дорошенко, "Страдницький шлях Івана Франка", у *Записки НТШ. Т. CLXVI. Збірник філологічної секції на пошану сторіччя народин Івана Франка.* (Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, 1957), 41–43.

¹³ Микола Андрусак, "Іван Франко та історичні концепції Михайла Грушевського", у *Записки НТШ. Т. CLXXXII. Іван Франко. Збірник доповідей для відзначення 110-річчя народин і 50-річчя смерти Івана Франка. Ч. 1.* (Нью-Йорк, Париж, Торонто, 1967), 103–116.

¹⁴ Любомир Винар, "Історичні праці Івана Франка", у *Збірник "Української літературної газети"*, 1956. (Мюнхен: Видання "Українського товариства закордонних студій", 1957), 48–49.

¹⁵ *Ibid.*, 48–63.

¹⁶ Олександр Домбровський, "Відношення Івана Франка до проблеми античної історії", у *Записки НТШ. Т. CLXVI. Збірник філологічної секції на пошану сторіччя народин Івана Франка,* (Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, 1957), 134–137.

Загалом же, на думку О. Домбровського, з позицій історичної науки другої половини ХХ ст., М. Грушевський виявився значно сучаснішим щодо більшості обговорюваних проблем. І. Франко ж виявився професійнішим у перекладі іншомовних джерел українською мовою. “... Франко тут і там у подробицях нераз має рацію, – робить висновок О. Домбровський, – але при конфронтації з більшими проблемами й концепціями історичної науки далеко не додержує кроку Грушевському. Бо один був поет, письменник, літературознавець, а другий – історик величезного формату. Обидві ті великі постаті доповнювали одна одну на полі української науки під кінець ХІХ і на самому початку ХХ століття”¹⁷.

Академічний тон у вивченні взаємин І. Франка і М. Грушевського було порушено після виходу у світ спогадів доньки Каменяра – Анни Франко-Ключко. Опубліковані спочатку на сторінках діаспорної періодики, вони в 1956 р. вийшли окремою книгою в м. Торонто засобами Ліги Визволення України. Зміст всієї книги виявився просякнутим різко негативним ставленням до особи М. Грушевського та його діяльності¹⁸. Його змальовано бездарним ученим (“Грушевський сам людина пересічна, як професор мав на своїх викладах пересічно трьох студентів. Викладав тихо, затинаючись, нецікаво (свідком я сама)”) та ще більш невдалим політиком (“... як був він нездарним професором, ще більш нездарним став головою держави”). Повернення М. Грушевського в радянську Україну в 1924 р. подається у спогадах як акт національної зради, намагання видатного історика забезпечити собі спокійну та ситу старість. З тексту спогадів історик постає надзвичайно корисливим, підступним і безпринципним. Особливо темними фарбами змальовано взаємини М. Грушевського та І. Франка. Так, приїзд М. Грушевського до Галичини авторка назвала “катастрофою для всієї родини”. Вона стверджує, що саме її батько ввів М. Грушевського до кола галицької інтелігенції, сприяв його просуванню в Науковому Товаристві імені Шевченка, щиро та безкорисливо допомагав у різноманітних справах. М. Грушевський же, натомість, відплатив рідкісною невдячністю: відсунув І. Франка на другі ролі; завантажував великою кількістю чорнової роботи, щоб “здеградувати”, як пояснює авторка; створював різні труднощі у виданні праць письменника; підкреслював власну соціальну та фінансову перевагу тощо. Найбільш підступним вчинком М. Грушевського А. Франко називає перенесення редакції “Літературно-наукового вісника” в 1907 р. до Києва, що позбавило І. Франка сталого заробітку. Авторка передає розмову між батьком та М. Грушевським, що її ніби оповів сам письменник по приході від останнього: на запитання І. Франка, як той зможе тепер фінансово вижити, історик нібито знущальним тоном порадив перенестися з сім’єю до Києва. Саме ця розмова, стверджує авторка, призвела до паралічу її батька. Численні ж схвальні публікації М. Грушевського, присвячені І. Франкові, авторка називає наскрізь фальшивими та закликає не вірити у їх щирість. Мотивація такого суцільного негативізму стає дещо зрозумілою, коли кілька разів у спогадах наголошується, що дружина І. Франка одразу незлюбила родину Грушевських і постійно налаштовувала всіх домашніх проти нього, наголошуючи на підступності “попового сина”.

Після своєї появи на світ, спогади викликали широкий резонанс. Прихильники конфліктного бачення стосунків двох українських діячів отримали нові аргументи, підсилені ефектом безпосередності. Особливо популярними спогади А. Франко-Ключко в аспекті негативу до М. Грушевського стали в радянському франкознавстві та були незамінними при ілюстрації ставлення І. Франка до М. Грушевського як провідника українського націоналізму. Натомість у діаспорному франкознавстві та грушевськознавстві наведене у спогадах бачення стосунків двох діячів було сприйняте достатньо критично. Дослідники показували фактологічну помилковість більшості наведених у спогадах тез (наприклад, про допомогу І. Франка у кар’єрному зростанні М. Грушевського), суб’єктивні ж оцінки пояснювали дитячою навіюваністю, впливами психічно неврівноваженої матері. Окремо наголошувалося на шкідливості різних випадів А. Франко-Ключко проти М. Грушевського, антагоністичного зображення його

¹⁷ Олександр Домбровський, “Критичні завваги І. Франка до “Історії” М. Грушевського”, *Український історик*, по. 1–3 (1970): 130.

¹⁸ Анна Франко-Ключко, *Іван Франко і його родина: Спомини*. (Торонто: Ліга Визволення України, 1956), 50–51, 60–62, 75–76, 115–116, 118.

стосунків із І. Франком, оскільки це дало додаткові аргументи радянським ідеологам від науки. “Можна лише шкодувати, – зазначав В. Дорошенко, – що в спогадах п. Анни Ключко знайшлися дуже негідні випадки проти М. Грушевського, що їх підхопила радянська преса для дискредитації великого українського історика. Очевидно, ніяке українське національне видавництво не пустило б у світ подібних інвектив, опертих на незнанні або навіяних хворобою висловах чи то самого Франка, чи його дружини”¹⁹.

Радянське франкознавство досить схематично та тенденційно інтерпретувало стосунки І. Франка та М. Грушевського у дусі традицій боротьби з буржуазним націоналізмом. Як влучно зауважила З. Франко: “На одну тальку терезів – прогресивну – ставився Франко, на другу – реакційну – Грушевський, і таке протиставлення беззастережно підводилось під ленінське положення про дві культури в кожній національній культурі”²⁰. Для підтвердження такої штучної конфронтації радянськими дослідниками вибірювались та виривались із контексту відомі критичні зауваження І. Франка стосовно праць і діяльності М. Грушевського, особливо експлуатувалася риторика письменника останніх років його життя, позитивні ж зауваження, яких було незрівнянно більше, замовчувались²¹. Переважно радянські франкознавці оперували критичними зауваженнями І. Франка на праці М. Грушевського, зібраними в “Причинках до Історії України-Руси”. Вони наголошували на тих місцях, де письменник дискутує зі своїм молодшим колегою, не погоджується з його баченням певних моментів української історії, критикує мовностилістичні особливості творів М. Грушевського. Там, де не можна було оминати схвальних відзивів Каменяра, радянські дослідники зазначали: “Слід підкреслити, що позитивні висловлювання І. Франка про праці М. Грушевського мають, як правило, загальний характер і в більшості розходяться з його конкретними критичними оцінками окремих їх розділів, місць, тверджень”²². Конструйоване радянськими франкознавцями наукове та ідеологічне протистояння двох учених підтверджувалось ними посиланням на текст відомого листа Каменяра до В. Дорошенка. Останній документ, незважаючи на те, що адресатом І. Франка був знаний діяч української діаспори, одразу після свого віднайдення опублікували на сторінках періодики²³. Також радянські дослідники посилено експлуатували тексти спогадів дітей видатного письменника. Особливо популярними були мемуари А. Франко-Ключко, передусім з огляду на її авторитет у середовищі української діаспори. Радянські франкознавці робили акцент на тих місцях, де М. Грушевського було звинувачено у погіршенні матеріального та психічного стану Каменяра, котрі в результаті призвели до його передчасної смерті. З метою популяризації цих поглядів, характерні уривки зі спогадів було опубліковано в радянських журналах, а згодом кілька разів перевидано в збірках мемуарів про І. Франка, що було нечуваною акцією в тогочасних умовах інформаційного вакууму²⁴. Не менш гостро від доньки Каменяра про його стосунки з М. Грушевським писав син письменника Тарас. У численних виданнях його франкознавчих праць з постійною регулярністю наголошувалось, що І. Франко “... не міг читати фальшиві концепції М. Грушевського”²⁵. У випадках, коли не можна було оминати мовчанкою позитивні відгуки І. Франка про діяльність і творчість М. Грушевського, схвальні

¹⁹ Дорошенко, “Радянське франкознавство”, 42.

²⁰ Зеновія Франко, “Михайло Грушевський і Іван Франко”, у Михайло Грушевський: Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-річчю з дня народження М. Грушевського. (Львів, 1994), 291.

²¹ Микола Кравець, *Іван Франко – історик України*. (Львів: Видавництво Львівського університету, 1971), 181–182; Василь Микитась, *Ідеологічна боротьба навколо спадщини Івана Франка. Дослідження*. (Київ: Дніпро, 1978), 38; Олексій Дей, *Іван Франко. Життя і діяльність*. (Київ: Дніпро, 1981), 277, 322, 335; Валерій Сарбей, “До питання про наукову спадщину академіка М. С. Грушевського”, *Український історичний журнал*, по. 10 (1989): 123–124.

²² Іван Франко, “Причинки до історії України-Русі. Часть перша. Коментарі”, у *Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Том 47*. (Київ: Наукова думка, 1986), 704.

²³ “Лист І. Я. Франка В. Дорошенку від 4 листопада 1915 р.”, *Жовтень*. по. 12 (1955).

²⁴ Анна Франко-Ключко, “Останній поцілунок”, у *Спогади про Івана Франка*. (Київ: Дніпро, 1981), 316–333.

²⁵ Тарас Франко, *Про батька. Статті, спогади, розповіді і нарис*. (Київ: Радянський письменник, 1956), 151.

тези письменника подавались як “прояв обмеженості і непослідовності”²⁶. Також, зрозуміло, не наводились жодні слова М. Грушевського про І. Франка або його відповіді на критику свого старшого колеги. Тенденційність радянського франкознавства, в аспекті показу стосунків двох діячів, дуже влучно показали у своїх публікаціях В. Дорошенко та М. Стахів. Останній, зокрема, зауважив: “... Советські автори навмисне перекручують життєпис Івана Франка так, що нібито найбільшу шкоду Франкові заподіяв Грушевський”²⁷.

Новий етап української історіографії позначився радикальною ревізією основних тез радянського франкознавства. Серед пріоритетних завдань франкознавчих студій на новітньому етапі вказувалось на необхідність перегляду усталених стереотипних оцінок в аспекті розгляду стосунків І. Франка та його знаних сучасників, особливо тих, чия спадщина тенденційно оцінювалась радянською наукою. Як зазначив у своїй статті “Перебудова і франкознавство” І. Денисюк, “сьогодні по-новому треба висвітлювати всю складність відносин між Франком і Драгомановим, Лесею Українкою... Грушевським”²⁸. В руслі таких настанов, залучаючи раніше замовчуваний, а також нововіднайдений першоджерельний матеріал (переважно, листування та мемуари), дослідники вивчають генезу стосунків двох учених, їхню співпрацю, причини та мотивації конфліктних ситуацій, взаємне бачення творчих здобутків і прорахунків тощо. Це призвело до суттєвого зміщення дослідницьких акцентів, як у тематичному, так і в методологічному плані. Вивчаючи взаємини І. Франка та М. Грушевського в широкому контексті культурно-наукового та суспільно-політичного життя українських земель на зламі XIX–XX ст., учені доводять плідність розгорнутого ними наукового діалогу, нормальність обговорення дискусійних моментів, коректність у вирішенні суперечок. Попри традиційне вирішення проблеми взаємних впливів і запозичень, питання ставиться ширше – що саме зі здобутків тогочасної світової культури і яким чином було сприйняте та на українському ґрунті адаптоване обома вченими²⁹. Щоправда, однобічно-конфронтаційне бачення взаємин І. Франка та М. Грушевського тепер подекуди змінилось таким самим некритичним змалюванням їх неодмінного однодумства та безконфліктності³⁰.

Перехідний період українського літературознавства та історіографії нерідко був позначений намаганнями формального перегляду стосунків І. Франка та М. Грушевського без попереднього кількісного і якісного розширення джерельної бази та зміни методологічних пріоритетів, що подекуди призводило до необґрунтованих висновків. Наприклад, в одній із перших статей, що з’явилися на початку 1990-х рр. і були присвячені взаєминам І. Франка та М. Грушевського, цілком алогічними виглядають спроби поєднати суперечливі твердження, зокрема про те, як М. Грушевський перевантажував І. Франка другорядною технічною роботою, а в той же час сам був змушений вникати в не менш рутинні деталі фінансової та матеріально-технічної бази НТШ, котру, за словами того ж письменника, “успадкував у доволі занедбаному стані”, привносячи туди необхідну дисципліну і тим самим наживаючи собі ворогів. З одного боку, автор статті рішуче засудив численні намагання сфальсифікувати й очорнити взаємини І. Франка та М. Грушевського, а з іншого – тільки поновив словесні форми давніх спекуляцій, не враховуючи широкого комплексу раніше замовчуваних джерел і тогочасного суспільно-політичного та інтелектуального контексту³¹. На ці парадокси перехідного періоду української гуманістики неодноразово звертали увагу франкознавці та грушевськознавці³².

²⁶ Леонід Коваленко, “Історичні погляди І. Я. Франка”, у *І. Я. Франко як історик*. (Київ: Видавництво АН УРСР, 1956), 29.

²⁷ Стахів, “Проблеми суспільно-політичного світогляду Івана Франка”, 94.

²⁸ Іван Денисюк, “Перебудова і франкознавство”, *Слово і час*, no. 10 (1990): 57.

²⁹ Іван Денисюк, “Фольклористичні концепції М. Грушевського і І. Франка”, у *Михайло Грушевський і Західна Україна: Доповіді і повідомлення наукової конференції*. (Львів: Світ, 1995), 229–234.

³⁰ Зеновія Франко, “М. Грушевський і І. Франко”, *Український історик*, no. 3–4, 1–4 (1991–1992): 278.

³¹ Сергій Квіт, “Іван Франко і Михайло Грушевський”, *Слово і час*, no. 1 (1991), 61–70.

³² Роман Офіцинський, “Михайло Грушевський та Іван Франко (Міжособисті та наукові взаємини корифеїв українського відродження)”, у *Спадщина Великого Українця: Науково-методичний збірник матеріалів конференцій, присвячених 130-й річниці ювілею М. С. Грушевського та п’ятій річниці незалежності України*, упоряд. В. Мельник, Р. Офіцинський. (Ужгород: Патент, 1997), 61–62.

Намагаючись розширити джерельну базу вивчення проблеми, сучасні дослідники звернулись передусім до замовчуваної раніше різноманітної за формами та жанром франкіани М. Грушевського. Так, чи не вперше на сучасному етапі було досліджено літературно-критичну інтерпретацію М. Грушевським письменницької спадщини І. Франка. Виявилось, що М. Грушевський пильно стежив за розвитком наукового та художнього таланту І. Франка, багато часу присвячував критичному розгляду його творів як з ідейно-композиційного, так і художньо-естетичного боку. Зауваження історика відбивали його власне бачення ключових моментів письменницької творчості, а сама критика була коректною та доброзичливою, сповненою поваги до генія Каменяра³³. Характеризуючи літературну франкіану М. Грушевського, М. Гнатюк зауважив: “І хоча оцінка його [Грушевського] окремих творів чи творчості письменника в цілому не стали предметом ширших студій, його думка і спостереження про окремі твори і творчість у цілому мають принципове значення для розуміння письменника”³⁴. Об’єктом спеціальної уваги у наш час стало листування двох учених. І якщо листи І. Франка до М. Грушевського в цілому були відомі, то листи видатного історика до старшого колеги тривалий час зберігались у закритих фондах. Оприлюднені у першому томі “Листування Михайла Грушевського”, вони створили цілісний образ особистісного інтимно-товариського спілкування вчених. Саме в листах найкраще проявилась їх взаємоповага та доброзичливість, щирість і відвертість, усвідомлення значущості праці один одного³⁵. Також у наш час були перевидані та по-новому осмислені франкознавчі публікації М. Грушевського мемуарного характеру. Вони продемонстрували, що під його пером вимальовується надзвичайно глибокий, психологічно насичений образ найвидатнішого українського письменника, просякнутий авторською симпатією та повагою³⁶.

Дослідники взаємин І. Франка та М. Грушевського демонструють їх поступове зближення після переїзду історика до м. Львова. Результатом цього зближення стає залучення І. Франка до комісії і видань НТШ, що забезпечило його фінансово та дозволило зосередитись на роботі для української культури³⁷. Як свідчення зростання взаємної довіри та симпатії, наводяться факти спільної побудови будинків, закордонної подорожі, частих взаємних відвідин, спільних дій на форумі НТШ, багате листування кінця XIX – початку XX ст., наповнене приязними висловами тощо³⁸. Розвінчуються найбільш одіозні стереотипи радянського франкознавства, як-от твердження про негативне становище М. Грушевського у справі габілітації письменника. Водночас ведеться спроба пояснити генезу тих конфліктних ситуацій, що виника-

³³ Василь Будний, “М. Грушевський – літературний критик”, у *Тези доповідей та повідомлень науково-теоретичної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження академіка М. Грушевського*. (Івано-Франківськ, 1991), 71–72; Володимир Калина, “До питання про політичні й літературні стосунки І. Франка та М. Грушевського”, *Тези доповідей та повідомлень науково-теоретичної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження академіка М. Грушевського*. (Івано-Франківськ, 1991), 72–74; Олександр Астаф’єв, “Літературознавча спадщина Михайла Грушевського”, *Наукові записки Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М.В. Гоголя*, no. XVI (1) (1996): 85–89; Петро Федоришин, “М. Грушевський – літературознавець і публіцист”, *Українське літературознавство*, no. 63 (1996), 60–64.

³⁴ Михайло Гнатюк, “Письменницька діяльність Івана Франка у літературно-критичній інтерпретації Михайла Грушевського”, у *Михайло Грушевський і Західна Україна: Доповіді і повідомлення наукової конференції*. (Львів: Світ, 1995), 188–193.

³⁵ Галина Бурлака, “З листування М. Грушевського з І. Франком”, у *Іван Франко і національне відродження. Тези республіканської наукової конференції*. (Львів, 1991), 19–20; Галина Бурлака, “Два листи М. Грушевського до І. Франка: [1898–1899 рр.]”, *Старожитності*, no. 18–19 (1991): 14; Микола Антонович, “Михайло Грушевський в листуванні Івана Франка”, *Український історик*, no. 3–4, 1–4 (1991–1992): 293–300.

³⁶ Михайло Гнатюк, “У колі близьких і друзів. Іван Франко у спогадах сучасників”, *Дзвін*, no. 8 (1995): 142–144; Офіцинський, “Михайло Грушевський та Іван Франко (Міжособисті та наукові взаємини корифеїв українського відродження)”, 62–67.

³⁷ Геннадій Стрельський і Анатолій Трубайчук, *Михайло Грушевський, його сподвижники й опоненти*. (Київ: Четверта хвиля, 1996), 147–149.

³⁸ Зеновія Франко, “М. Грушевський і І. Франко”, 278–292; Зеновія Франко, “Михайло Грушевський і Іван Франко”, 291–296.

ли між ними. Передусім звертається увага на надмірне завантаження І. Франка чорною та коректорською роботою у виданнях НТШ, неоднозначне становище М. Грушевського стосовно публікації його “Історії української літератури”, фінансові претензії до М. Грушевського як голови Товариства з боку письменника, інші прояви не завжди толерантного ставлення. У чому ж полягала причина цих конфліктів, чому приятні відносини переросли у ворожість з боку І. Франка та байдужість з боку М. Грушевського? Відповіді на це питання сучасні дослідники дають різні. Більшість вважає, що “відповіді на це питання треба шукати не в ідеології, не в різних соціальних станах І. Франка та М. Грушевського. Головна причина полягає в тому, що часто двом талановитим людям важко співіснувати поряд”³⁹.

На сучасному етапі історіографічного розвитку новий імпульс отримали спроби комплексного розгляду франкової критики історичних творів М. Грушевського в контексті тих завдань, що стояли перед українською наукою на зламі ХІХ–ХХ ст. Дослідники єдині у визнанні наукової коректності зауважень І. Франка, їхній обґрунтованості та продуманості. На відміну від попереднього періоду, коли вивчення проблеми обмежувалося лише текстом “Причинок до історії України-Руси”, сучасні дослідники звертають увагу на інші твори Каменяра, в яких відкрито чи завуальовано проводилась полеміка з історичними концепціями М. Грушевського або обговорювались інші аспекти його творчої спадщини. Проведений аналіз свідчить, що І. Франко зазнав помітних впливів історичних праць М. Грушевського як у плані теоретико-методологічному – використання історичної концепції історика, так і в аспекті фактологічному, коли подієве тло того чи іншого літературного феномену подавалося в його працях за творами львівського професора⁴⁰. Також виявлені численні приклади, коли І. Франко намагався прокоментувати окремі події та факти, доповнити ті моменти української історії, на які М. Грушевський звертав недостатню увагу або, на думку письменника, неправильно насвітлював. Особливо уважно вивчаються критичні закиди Каменяра на адресу історичних праць М. Грушевського, сконцентровані у “Причинках”. Поряд із визнанням слушності деяких помічених І. Франком фактологічних помилок у творах видатного історика, загалом визнано першість М. Грушевського як історика, відповідність його ідей завданням становлення вітчизняної професійної історіографії. Разом із тим традиційно повторюються тези про більшу вправність І. Франка як перекладача іншомовних джерел до історії України, слушність його закидів на рахунок стилістичної сторони творчості М. Грушевського. Загалом же робиться висновок про наукову коректність і доброзичливість критики І. Франка. Прикметно, що сучасні дослідники, вивчаючи франкову критику праць М. Грушевського, справедливо припинили спекуляції довкола відомого виразу з листа Каменяра до В. Дорошенка від 1915 р., вважаючи таку гостру риторику наслідком важкої хвороби письменника, і протиставляючи негативні оцінки більш численним й аргументованішим позитивним відгукам⁴¹.

Сучасні дослідники вивчають також співпрацю І. Франка та М. Грушевського в наукових організаціях, передусім в НТШ. Підкреслюється, що саме М. Грушевський, людина нова для галицьких обставин і тому незаангажована в політичних конфліктах, очоливши НТШ в 1897 р., відкрив його двері для І. Франка та інших представників лівої інтелігенції, вхід якої до того часу в Товариство був заборонений. Саме історик сприяє просуванню Каменяра в структурах НТШ, залучає до співробітництва у його виданнях, що уможливило письменнику зосередитись виключно на праці для рідного народу. Дослідники демонструють спільні дії двох учених із перетворення НТШ в інституцію академічного типу, їх опір деструктивним силам у Товаристві, намагання позбавити наукове життя організації впливів політиканства тощо. Підкреслюючи підтримку І. Франком дій М. Грушевського на чолі НТШ, наводиться той факт, що під час кризи 1913 р. у Товаристві письменник, вищий за всілякі власні амбіції, став на бік

³⁹ Квіт, “Іван Франко і Михайло Грушевський”, 69.

⁴⁰ Володимир Корнійчук, “Історія України-Руси” М. Грушевського в рецензії І. Франка”, у *Михайло Грушевський і Західна Україна: Доповіді і повідомлення наукової конференції*. (Львів: Світ, 1995), 93–96.

⁴¹ Василь Слободяник і Віталій Тельвак, “І. Франко про історичні концепції М. Грушевського”, *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, по. II (1997): 164–168.

його голови⁴². Загалом дослідники переконані, що тісна співпраця М. Грушевського та І. Франка на форумі НТШ перетворила аматорське на початку 1890-х рр. Товариство на некороновану українську Академію наук, яким воно фактично стало напередодні Першої світової війни⁴³.

Також розкриваються обставини співпраці І. Франка та М. Грушевського на громадсько-політичній ниві. Дослідники намагаються реконструювати еволюцію їх національно-політичних концепцій під впливом різких змін тогочасних політичних реалій. На підставі аналізу й порівняння провідних ідей політичної публіцистики І. Франка та М. Грушевського простежуються їх взаємні впливи та запозичення, внесок до конституювання національної ідеї⁴⁴. У цьому контексті, наприклад, традиційним стало говорити про вплив М. Грушевського на еволюцію світоглядно-політичних поглядів І. Франка, що знайшла своє вираження у його відході від ідеї безнаціонального соціалізму М. Драгоманова⁴⁵. Багато місця присвячено спільним зусиллям обох інтелектуалів зі структурування тогочасного розрізненого українського політикуму, особливо їх участі у створенні й діяльності Національно-демократичної партії в 1899 р.⁴⁶.

THE PROBLEM “FRANKO – HRUSHEVSKY” IN THE HISTOROGRAPHIC DISCOURSE

Vasyl PEDICH

Ivano-Frankivsk National University of Oil and Gas,
Department of History and Political Science
15, Carpathian Street, 76000, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Vitali TELVAK

Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko
Department of Ancient History of Ukraine and special historical disciplines
Ivan Franko Street, 24, 82100 Drohobych, Lviv region, Ukraine

Summary

The article is devoted to the historiographical analysis of the problem “Franko and Hrushevsky”. Different approaches to the study of this problem have been revealed, the main periods of its research have been analyzed. The sources of the study of the relations between the two scholars have been indicated, their scientific collaboration has been briefly outlined in the framework of the SSS from the time of the arrival of M. Hrushevsky to Lviv in 1894 and until the death of Kamenyar in 1916. The attention has been drawn to the complex evolution of their relationship from friendship to conflict, which was conditioned by progressive illness and a sharp deterioration of I. Franko’s physical and mental health and the complex, authoritarian nature of M. Hrushevsky.

The article traces the historiographic research of the problem of relationship between I. Franko and M. Hrushevsky in chronological order. It has been noted that in the Soviet Franko studies from the end of the 20th and early 30’s there was formed the thesis of the antagonistic ideological positions of two scientists. Ivan Franko was purposefully displayed as a writer of a revolutionary-democratic stream, on the contrary, M. Hrushevsky was proclaimed to be the main figure of “bourgeois nationalists”. After the death of the historian in 1934, this tendency was further aggravated and received its logical continuation in the postwar period.

⁴² Андрій Франко, “Співпраця М. Грушевського та І. Франка у Науковому товаристві ім. Т. Шевченка”, у *Михайло Грушевський і Західна Україна: Доповіді і повідомлення наукової конференції*. (Львів: Світ, 1995), 35–38.

⁴³ Ярослава Мельник, *З останнього десятиліття Івана Франка*. (Львів, 1999), 152–156.

⁴⁴ Калина, “До питання про політичні й літературні стосунки І. Франка та М. Грушевського”, 72–74; Михайло Нечиталюк, “Іван Франко та Михайло Грушевський про “Національний ідеал”, у *Михайло Грушевський і Західна Україна: Доповіді і повідомлення наукової конференції*. (Львів: Світ, 1995), 273–277.

⁴⁵ Ігор Гирич, “Народництво” та “державництво” в українській історіографії: проблема змістовного наповнення понять”, *Молода нація. Альманах*, no. 4 (2000): 13.

⁴⁶ Ярослав Грицак, “... Дух, що тіло рве до бою...”: *Спроба політичного портрета Івана Франка*. (Львів: Камінь, 1990), 156–157; Володимир Кухар, “М. Грушевський і створення Національно-демократичної партії”, у *Михайло Грушевський і Західна Україна: Доповіді і повідомлення наукової конференції*. (Львів: Світ, 1995), 277–280; Михайло Гнатюк, “Іван Франко і Національно-демократична партія в Галичині”, *Українське літературознавство*, no. 60 (1995): 7–14.

The study considers the legacy of I. Franko and M. Hrushevsky from the standpoint of a national paradigm by diasporian scientific centers. A considerable attention has been paid to the relations between these two figures, which was conditioned by the need to respond to the total falsification of their relations in the work of Soviet authors, and the appearance of the memoirs of Ivan Franko's daughter, Anna Franko-Klyachko, published in Toronto in 1956, in which these relationships were presented as highly conflictual and antagonistic. Among diasporian studies, special attention was paid to the works of V. Doroshenko, L. Vinar, O. Dombrovsky, in which, using a solid source basis, the factual mistakenness of most of the adherents of the conflict interpretation of I. Franko's and M. Hrushevsky's relations was refuted.

It has been emphasized that the new, modern stage of the national historiography of the problem of these relations was affected by the radical revision of the main theses of the Soviet Franco Studies in general and, in particular, by the revision of the established stereotypical, negative evaluations of I. Franko by his well-known contemporaries M. Drahomanov, L. Ukrainka, M. Hrushevsky.

The article concludes that there is a need for a comprehensive study of the relations between two prominent scientists from the point of view of modern methodological points, taking into account the expanded source base and the existing historiographical tradition.

Keywords: Mykhaylo Hrushevsky, Ivan Franko, historiography, creative relations, relations, conflict of Franko studies.

REFERENCES

- Andrusiak, Mykola. "Ivan Franko ta istorychni kontseptsii Mykhaila Hrushevskoho", *Zapysky NTSh. T. CLXXXII. Ivan Franko. Zbirnyk dopovidei dlia vidznachennia 110-richchia narodyn i 50-richchia smerty Ivana Franka. Ch. 1.* Niu-York, Paryzh, Toronto, 1967, 103–116. (in Ukrainian).
- Antonovych, Mykola. "Mykhailo Hrushevskyyi v lystuvanni Ivana Franka", *Ukrainskyi istoryk*, no. 3–4, 1–4 (1991–1992): 293–300. (in Ukrainian).
- Astaf'iev, Oleksandr. "Literaturoznavcha spadshchyna Mykhaila Hrushevskoho", *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnogo pedahohichnoho instytutu im. M. V. Hoholia*, no. XVI (1) (1996): 85–89. (in Ukrainian).
- Budnyi, Vasyl. "M. Hrushevskyyi – literaturnyi krytyk", *Tezy dopovidei ta povidomlen naukovo-teoretychnoi konferentsii, prysviachenoi 125-richchuu vid dnia narodzhennia akademika M. Hrushevskoho.* Ivano-Frankivsk, 1991, 71–72. (in Ukrainian).
- Burlaka, Halyna. "Dva lysty M. Hrushevskoho do I. Franka: [1898–1899 rr.]", *Starozhytnosti*, no. 18–19 (1991): 14. (in Ukrainian).
- Burlaka, Halyna. "Z lystuvannia M. Hrushevskoho z I. Frankom", *Ivan Franko i natsionalne vidrodzhennia. Tezy respublikanskoj naukovo konferentsii.* Lviv, 1991, 19–20. (in Ukrainian).
- Chubatyi, Roman. "Spohady pro Ivana Franka", *Vyzvolnyi shliakh*, no. 6 (1967): 711–720. (in Ukrainian).
- Dei, Oleksij. *Ivan Franko. Zhyttia i diialnist.* Kyiv: Dnipro, 1981. (in Ukrainian).
- Denysiuk, Ivan. "Perebudova i frankoznavstvo", *Slovo i chas*, no. 10 (1990): 57. (in Ukrainian).
- Denysiuk, Ivan. "Folklorystychni kontseptsii M. Hrushevskoho i I. Franka", *Mykhailo Hrushevskyyi i Zakhidna Ukraina: Dopovidi i povidomlennia naukovo konferentsii.* Lviv: Svit, 1995, 229–234. (in Ukrainian).
- Dombrovskyyi, Oleksandr. "Vidnoshennia Ivana Franka do problemy antychnoi istorii", *Zapysky NTSh. T. CLXVI. Zbirnyk filolohichnoi sektsii na poshanu storichchia narodyn Ivana Franka.* Niu-York, Paryzh, Sidnei, Toronto, 1957, 134–137. (in Ukrainian).
- Dombrovskyyi, Oleksandr. "Krytychni zavvahy I. Franka do "Istorii" M. Hrushevskoho", *Ukrainskyi istoryk*, no. 1–3 (1970), 130. (in Ukrainian).
- Doroshenko, Volodymyr. *Velykyi Kameniar (zhyttia y zasluhy Ivana Franka). Z nahody 100-littia narodzhennia y 40-littia smerty.* Vinnipeh: Nakladom Komitetu ukrainsiv Kanady, 1956. (in Ukrainian).
- Doroshenko, Volodymyr. *Naukova diialnist Ivana Franka.* Kyiv, Filadelfiia, 1956. Kn. 4 (lypen – serpen). (in Ukrainian).
- Doroshenko, Volodymyr. "Radianske frankoznavstvo", *Zbirnyk "Ukrainskoi literaturnoi hazety" – 1956.* Miunkhen: Vydannia "Ukrainskoho tovarystva zakordonykh studii", 1957, 38. (in Ukrainian).
- Doroshenko, Volodymyr. "Stradnytskyi shliakh Ivana Franka", *Zapysky NTSh. T. CLXVI. Zbirnyk filolohichnoi sektsii na poshanu storichchia narodyn Ivana Franka.* Niu-York, Paryzh, Sidnei, Toronto, 1957, 41–43. (in Ukrainian).
- Doroshenko, Volodymyr. *Ivan Franko.* Lviv: Nakladom Vydavnytstva "Hromada", 1924. (in Ukrainian).
- Hnatiuk, Myxajlo. "Ivan Franko i Natsionalno-demokratychna partiia v Halychyni", *Ukrainske literaturoznavstvo*, no. 60 (1995): 7–14. (in Ukrainian).
- F., B. "Ushanuvannia pamiaty Iv. Franka: Z nahody 10-rich. z dnia smerti (1916–1926)", *Zhyttia y revoliutsiia*, no. 6 (1926): 94–95. (in Ukrainian).

- Fedoryshyn, Petro. "M. Hrushevskiy – literaturoznavets i publitsyst", *Ukrainske literaturoznavstvo*, no. 63 (1996): 60–64. (in Ukrainian).
- Franko, Andrii. "Spivpratsia M. Hrushevskoho ta I. Franka u Naukovomu tovarystvi im. T. Shevchenka", *Mykhailo Hrushevskiy i Zakhidna Ukraina: Dopovidi i povidomlennia naukovoï konferentsii*. Lviv: Svit, 1995, 35–38. (in Ukrainian).
- Franko, Ivan. "Prychynky do istorii Ukrainy-Rusi. Chast persha. Komentari", *Franko I. Zibrannia tvoriv u p'iatdesiaty tomakh. Tom 47*. Kyiv: Naukova dumka, 1986, 704. (in Ukrainian).
- Franko, Taras. *Pro batka. Statti, spohady, rozpovidi i narysy*. Kyiv: Radianskyi pysmennyk, 1956. (in Ukrainian).
- Franko, Zenovija. "M. Hrushevskiy i I. Franko", *Ukrainskyi istoryk*, no. 3–4, 1–4, (1991–1992): 278. (in Ukrainian).
- Franko, Zenovija. "Mykhailo Hrushevskiy i Ivan Franko", *Mykhailo Hrushevskiy: Zbirnyk naukovykh prats i materialiv Mizhnarodnoi yuvileinoï konferentsii, prysviachenoï 125-richchiu z dnia narodzhennia M. Hrushevskoho*. Lviv: 1994, 291–296. (in Ukrainian).
- Franko-Kliuchko, Anna. *Ivan Franko i yoho rodyna: Spomyny*. Toronto: Liha Vyzvolennia Ukrainy, 1956. (in Ukrainian).
- Franko-Kliuchko, Hanna. "Ostannii potsilunok", *Spohady pro Ivana Franka*. Kyiv: Dnipro, 1981, 316–333. (in Ukrainian).
- Hnatiuk, Myxajlo. "Pysmennytska diialnist Ivana Franka u literaturno-krytychnii interpretatsii Mykhaila Hrushevskoho", in *Mykhailo Hrushevskiy i Zakhidna Ukraina: Dopovidi i povidomlennia naukovoï konferentsii*. Lviv: Svit, 1995, 188–193. (in Ukrainian).
- Hnatiuk, Myxajlo. "U koli blyzkykh i druziv. Ivan Franko u spohadakh suchasnykiv", *Dzvin*, no. 8 (1995): 142–144. (in Ukrainian).
- Hrushevskiy, Myxajlo. "Apostolovi pratsi", *Ukraina*, no. 6 (1926): 3–20. (in Ukrainian).
- Hrytsak, Yaroslav. "... Dukh, shcho tilo rve do boiu...": *Sproba politychnoho portreta Ivana Franka*. Lviv: Kameniar, 1990. (in Ukrainian).
- Hyrych, Igor. "Narodnytstvo" ta "derzhavnytstvo" v ukrainskii istoriohrafii: problema zmistovnoho napovnennia poniat", *Moloda natsiia. Almanakh*, no. 4 (2000): 13. (in Ukrainian).
- "Ivan Franko", in *Zbirnyk dopovidei dlia vidznachennia 110-richchia narodyn i 50-richchia smerty Ivana Franka*. Ch. 1. Niu-York, Paryzh, Toronto, 1967. (in Ukrainian).
- Kalyna, Volodymyr. "Do pyttannia pro politychni y literaturni stosunky I. Franka ta M. Hrushevskoho", *Tezy dopovidei ta povidomlen naukovo-teoretychnoi konferentsii, prysviachenoï 125-richchiu vid dnia narodzhennia akademika M. Hrushevskoho*. Ivano-Frankivsk, 1991, 72–74. (in Ukrainian).
- "Khronika", *Ukrainskyi istoryk*, no. 1–2 (1966): 130–135. (in Ukrainian).
- Korniichuk, Volodymyr. "Istoriia Ukrainy-Rusy" M. Hrushevskoho v retsenzii I. Franka", *Mykhailo Hrushevskiy i Zakhidna Ukraina: Dopovidi i povidomlennia naukovoï konferentsii*. Lviv: Svit, 1995, 93–96. (in Ukrainian).
- Kovalenko, Leonid. "Istorychni pohliady I.Ia.Franka", *I. Ia. Franko yak istoryk*. Kyiv: Vydavnytstvo AN URSSR, 1956, 29. (in Ukrainian).
- Kravets, Mykola. *Ivan Franko – istoryk Ukrainy*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho universytetu, 1971. (in Ukrainian).
- Kukhar, Volodymyr. "M. Hrushevskiy i stvorennia Natsionalno-demokratychnoi partii", *Mykhailo Hrushevskiy i Zakhidna Ukraina: Dopovidi i povidomlennia naukovoï konferentsii*. Lviv: Svit, 1995, 277–280. (in Ukrainian).
- Kvit, Serhij. "Ivan Franko i Mykhailo Hrushevskiy", *Slovo i chas*, no. 1 (1991): 61–70. (in Ukrainian).
- Lozynskiy, Myxajlo. *Ivan Franko*. Viden: Nakladom Soiuzu Vyzvolennia Ukrainy, 1917. (in Ukrainian).
- Lutsiv, Luka. "Ivan Franko. Zhyttia i tvorichist", *Kalendar-almanakh na 1966 rik. U 110-richchia narodzhennia i 50-richchia smerty Ivana Franka*. Dzherzi–Syti, Niu-York: Vydavnytstvo "Svoboda", 24–25. (in Ukrainian).
- Lutsiv, Luka. *Ivan Franko. Zhyttia i tvorichist*. Niu-York, Dzherzi Syti: Naukove Tovarystvo im. Shevchenka i "Svoboda", 1966. (in Ukrainian).
- "Lyst I. Franka do M. P. Drahomanova", in *Franko I. Zibrannia tvoriv u p'iatdesiaty tomakh. Tom 49. Lysty (1886–1894)*. Kyiv: Naukova dumka, 1986, 508. (in Ukrainian).
- "Lysty M. Hrushevskoho do M. Vozniaka", *Velykyi Ukrainets. Materialy z zhyttia ta diialnosti M. S. Hrushevskoho*. Kyiv: Veselka, 1992, 298–312. (in Ukrainian).
- Melnyk, Yaroslava. *Z ostannoho desiatylittia Ivana Franka*. Lviv, 1999. (in Ukrainian).
- Mukhyn, Myxajlo. "Profesor Mykhailo Hrushevskiy", *Vyzvolnyi shliakh*, no. 3 (1968): 324–336. (in Ukrainian).

Mykytas, Vasyl. *Ideolohichna borotba navkolo spadshchyny Ivana Franka. Doslidzhennia*. Kyiv: Dnipro, 1978.

Nechytaliuk, Myxajlo. "Ivan Franko ta Mykhailo Hrushevskyyi pro "Natsionalnyi ideal", *Mykhailo Hrushevskyyi i Zakhidna Ukraina: Dopovidi i povidomlennia naukovoï konferentsii*. Lviv: Svit, 1995, 273–277. (in Ukrainian).

Ofitsynskyyi, Roman. "Mykhailo Hrushevskyyi ta Ivan Franko (Mizhosobysti ta naukovy vzaiemny koryfeiv ukrainskoho vïdrodzhennia)", *Spadshchyna Velykoho Ukraïntsia: Naukovo-metodychnyi zbirnyk materialiv konferentsii, prysviachenykh 130-y richnytsi yuvileiu M. S. Hrushevskoho ta piatii richnytsi nezalezhnosti Ukrainy, upor. V. Melnyk, R. Ofitsynskyyi*. Uzhhorod: VAT "Patent", 1997, 61–62. (in Ukrainian).

P'iatdesiatylittia Ivana Franka. 1916–1966. Zbirnyk materiialiv. London: Frankivskyyi komitet u Velykii Brytanii, 1966. (in Ukrainian).

Sarbei, Valerij. "Do pytannia pro naukovu spadshchynu akademika M.S. Hrushevskoho", *Ukrainskyyi istorychnyi zhurnal*, no. 10 (1989): 123–124. (in Ukrainian).

Simovych, Vasyl. *Ivan Franko. Yoho zhyttia ta diialnist*. Miunkhen: Vydavnytstvo "Dniprova khvyliia", 1966.

Slobodiansky, Vasyl, and Telvak, Vitalij. "I. Franko pro istorychni kontseptsii M. Hrushevskoho", *Drohobyt'skyyi kraieznavchyyi zbirnyk*, II (1997): 164–168. (in Ukrainian).

Stakhiv, Matvij. *Zapysky NTSh. T. CLXXXII. Ivan Franko. Zbirnyk dopovidei dlia vidznachennia 110-richchia narodyn i 50-richchia smerty Ivana Franka. Ch. 1.* – Niu-York, Paryzh, Toronto, 1967, 83–102. (in Ukrainian).

Streleskyyi, Ghennadij, and Trubaichuk, Anatolij. *Mykhailo Hrushevskyyi, yoho spodyvzhnyky y oponenty*. Kyiv: Chetverta khvyliia, 1996. (in Ukrainian).

Vozniak, Myxajlo. "Ivan Franko v dobi radykalizmu", *Ukraina*, no. 6 (1926): 113–163. (in Ukrainian).

Vynar, Ljubomyr. "Istorychni praci Ivana Franka", *Zbirnyk "Ukrainskoi literaturnoi hazety" – 1956*. Miunkhen: Vydannia "Ukrainskoho tovarystva zakordonnykh studii", 1957, 48–49. (in Ukrainian).

Yu. B. [Boiko, Jurij]. "I. Franko i M. Hrushevskyyi", *Naukovi zapysky Ukrainskoho vilnoho universytetu*, no. 8 (1965–1966): 1–4. (in Ukrainian).

Zarubizhne frankoznavstvo: Bibliohrafichnyi pokazhchyk, uporiadnyk M. Moroz, vidp. red. F. Pohrebenyuk. Lviv, 1997, 34–39. (in Ukrainian).